

DIMITRIE CANTEMIR — O PERSONALITATE ISTORICĂ

prof. C. DINCULESCU

Numele lui Dimitrie Cantemir implică conturarea unui profil de remarcabilă polivalență a scriitorului și istoricului român, anvergură unică a spiritului său umanist și enciclopedic oglindit în titlurile capitale ale unei opere de cel mai mare preț prin răsfrîngerile ei în patrimoniul major al culturii universale. Patriotismul lui Dimitrie Cantemir, trăsătura dominantă a unei înzestrări artistice și intelectuale de excepție, explică în toată bogăția și adîncimea ei, poziția singulară și unică de — interpret și crainic — asumată creator de către creatorul român la răscrucea marilor drumuri de artă și civilizație, ducînd de la est la vest și unind încă în secolul luminilor, într-o fecundă trăsătură de unire emisferele culturale ale bătrînelui continent.

Stabilind o coordonată pe care să axăm activitatea și opera lui Dimitrie Cantemir, care „a trăit ca o torță între un asfințit și un răsărit de veac“, cum l-a caracterizat unul dintre biografi săi, evidențiem cu acuitate patriotismul său înflăcărat, o credință certă în forța spirituală a poporului care l-a dăruit lumii.

Avînd ca premisă un deosebit ideal social politic, acela de a croi țării, norodului atît de greu încercat, drum spre o viață mai bună. Scurta domnie a lui Dimitrie Cantemir, e o încercare de a impiedimenta samavolnicia boierimii de detașare de jugul otoman. Pe plan intern, el aplică principiile sale politice, propunînd o nouă formă de guvernare, în centrul căreia să se afle domnul, stăpîn și cu drepturi ereditare, domn care trebuie să slujească cu dreaptă credință pravila țării „atuncea publică înfloarește și odrăsleşte cînd stăpînii miluiesc și ceartă în dreptate și supușii ascultă și slujesc din dragoste“, scria cărturarul.

Operele cantemiriene urmăresc trei idei politice pe care autorul încearcă să le aplice în practică în timpul domniei: unitatea, independența și domnia autoritară. Idei salutare și de elevație politică pentru timpul său, își avea desigur o determinare complexă în realitățile epocii. Situația dificilă în care se afla Moldova, ca și celelalte state românești, de altfel, situație determinată de o creștere a exploatării sociale, de a-

buzurile administrative, de distrugerile cauzate de numeroase războaie ca și înăsprirea dominației străine, îl va face pe Dimitrie Cantemir, cunosător al tuturor acestor nedreptăți sociale, să caute și să dea răspunsuri. Integrându-se tradiției cronicarilor înaintași : Grigore Ureche, Miron Costin, Constantin Cantacuzino, care abordează în operele lor ideea continuității poporului român pe aceste meleaguri, ca replică la o plămuirile lui Simion Dascălul. Dimitrie Cantemir duce mai departe această idee ; el situează însă, prin viziunea sa politică înaintată, prin patriotismul care îmbracă forma unui umanism superior, deasupra lor. Unitate de neam și de limbă a poporului român este demonstrată de cronicarul savant cu multă obiectivitate și erudiții în opera sa fundamentală „Hronicul vechimii româno-moldo-vlahilor“. Patriot înflăcărat, Cantemir, care a găsit în trecutul glorios al poporului un nesecat izvor de inspirație istorică, îi prevede acestuia un viitor glorios, pe măsura trecutului său. Elevația cantemiriană sesizează că unitatea poporului nu poate fi fundamentată decît pe independența acestuia, care trebuie cîștigată. Programul politic întemeiat pe ideea de independență, de suveranitate, de ordine și de autoritate se face simțit în toate operele sale. În „Istoria Ieroglifică“, ilustrul om de știință ia poziție, criticînd violent partidele boierești într-o situație catastrofală : „Ajunge-vă — spune autorul — cît pînă acum și pînă-ntratăta monarhiile ați amestecat și toată și mai ne stinsă iască a vrăjbii între dinsele ați aruncat).

Aciditatea este orientată cu predilecție împotriva marii boierimi a căreia centrală vină este anarhia, „căci la stăpînire toți vrednicii se socotesc, iar la supunere niciunul de bună voie priimește“.

Cantemir privește, în schimb, cu simpatie pe țărani oprimați pentru care manifestă o anumită compasiune. „Tot ochiul ce privia cu lăcrămi de sînge le lîngua, între dinsele undeva glas de bucurie sau viers de veselie nu se simția, fără numai răget, muget, obide, suspine, văitături și orbecăituri în toate părțile și în toate colțurile se audzia“.

În lupta pentru unitate și independență, marele învățat și domn s-a străduit să instaureze statul domnesc bazat pe o puternică autoritate, propunînd o nouă formă de guvernare, în care figura centrală trebuia să fie domnul luminat, stăpînind cu respect și dreptate pentru pravila țării.

Tratatul de alianță între Moldova și Rusia, pe care Cantemir îl încheie în 1711 cu țarul Petru I, se înscrie tocmai pe linia dorinței fierbinți a domnitorului de a schimba vechea situație a Moldovei față de Poartă. În elaborarea condițiilor cuprinse în punctele Tratatului, Dimitrie Cantemir a avut un rol decisiv. Tratatul reprezintă „o concepție politică unitară care urmărea scuturarea jugului turcesc cu sprijinul Rusiei, asigurarea independenței țării și înlăturarea regimului nobiliar din Moldova“.

De relevat este consecvența cu care această complexă personalitate s-a străduit, în scurta sa domnie să-și concretizeze programul social politic pe care l-a formulat în operele sale. Guvernînd ca un dom-

nitor luminat cu deplin respect pentru pravila țării, el îngrădește autoritatea mării boierimi, sprijinindu-și puterea politică pe mica boierime și pe țărănime. Se ridică pentru scuturarea jugului otoman, aliindu-se cu Rusia. De un adânc patriotism este însuflețit cronicarul când scrie „Descriptio Moldaviae“, cea mai valoroasă din operele sale. Făcînd prin această lucrare cunoscute străinilor frumusețile și bogățiile țării, vitejia poporului, setea lui de libertate, Cantemir nu se sfiște să critice cu vehemență, ca și în „Istoria ieroglifică“ boierimea rapace din cauza căreia mulți dintre țărani liberi și-au pierdut „moșia lor strămoșească“... siliți cu strîmbătăți să-și pună grumazul în jurul sclaviei.

Interferînd socialul cu politicul ilustrul cărturar pledează pentru ideea de independență, de suveranitate, de ordine și de autoritate, interpunînd prezentului, trecutul ideal. „Cînd vreo putere dușmană provoacă pe domn, la ordinul lui tot poporul era dator să apuce armele și izbîndească asupra vrăjmașului. Așa a stat și a fost apărută Moldova, nu numai contra atacurilor vecinilor, dar și contra furiei turcilor, ba încă sub conducerea lui Ștefan cel mare, învingînd pe dușman din toate părțile...“.

Întreaga sa operă este străbătută de acele idei generoase menite să cultive în rîndul poporului sentimentul demnității naționale al dragostei pentru țară și libertate. „Pentru slobozenie și moșie cu cinste a murit decît prin mulți veci cu necinste a trăi, mai de folos și de lăudat este“. Și dacă speranțele sale de a-și elibera patria n-au putut să se înfăptuiască în perioada domniei, ele n-au încetat să-l frămînte, să-l preocupe tot timpul cît a stat departe de țară. Gîndurile acestea de libertate străbat cu căldură scrierile sale.

„Slujească-se dară — scrie el în Hronic — cu ostenițele noastre niamul moldovenesc și cantr-o oglindă curată, chipul și statul, bătrînețele și cinstea neamului său privindu-și, îl sfătuiesc ca în sîngele și trudele moșilor, strămoșilor săi să se mîndrească, ce în ce au căzut din calea vredniciei chiar înțelegînd, urma și bărbăția lor rivnînd, lipsele să-și aducă aminte că precum o dată, așeea cum tot scîia bărbați sînt, carii cu multul mai cu fericire au ținut cinsteși a muri, decît cu chip de cinstea și de bărbăția lor nevrednic a trăi“.

Dimitrie Cantemir nu-și limitează critica numai la societatea românească din timpul său, ci o extinde și asupra societății europene. Cronicarul demască cu violență, în lucrarea „Creșterea și descreșterea Porții otomane“, care i-a adus faima universală, politica de cotropire și despoliere a popoarelor dusă de marile imperii (otoman și austriac), pornînd de la exemplul Țărilor Române, subjugate de turci. Evocînd paginile de glorie ale înaintașilor, el își exprimă încrederea în justetea luptei pe care o duce poporul împotriva asupritorilor, pentru cîștigarea independenței și suveranității sale în vitejia și calitățile morale ale acestuia.

Gîndirea social politică a lui Cantemir depășește cadrul epocii în care a trăit; pe plan intern, el devine exponentul luptei pentru independența țării, luptă pentru desființarea statului aristocratic și înlocuiri-

rea lui cu un stat centralizat domnesc ; politica externă și-o subordonează scopului emancipării țării.

Fără a trece cu vederea unele limite ale gândirii sale politice, generate de însăși epoca feudală în care a trăit și s-a format, Dimitrie Cantemir rămâne una din figurile proeminente ale culturii noastre și ale culturii europene, un înflăcărat luptător pentru libertate națională, un mare patriot.

Deschizător de drumuri în domeniul nou al filozofiei, sociologiei, logicii, scrierile științifice ale savantului român din cele mai diverse domenii — istorice, filozofice, geografice muzicale, care l-au impus în galeria marilor personalități ale științei mondiale, au adus, într-o perioadă de dominare a ideologiei religioase, o contribuție de seamă la dezvoltarea orientării laice în cultura românească. Ideile sale înaintate pentru care a militat cu consecvență, au fost preluate de oamenii luminați de mai târziu și duse mai departe. Răsunetul acestor idei nu numai în timpul vieții marelui cărturar, dar și după aceea, trăinicia lor în timp fac ca Dimitrie Cantemir să rămână mereu viu în conștiința și sufletul poporului nostru.